

УДК 349.42:336.77

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

**П.Ю. ШВЕДЕНКО, аспірант¹,
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»**

Стаття присвячена дослідженню і аналізу становлення та функціонування систем кредитного забезпечення сільського господарства в зарубіжних країнах.

Кредит, фінансово-кредитна система, сільське господарство, виробництво.

Обов'язковою умовою нормального функціонування сільськогосподарського виробництва в ринковому середовищі є наявність відповідної кредитної політики, яка враховувала б особливості аграрного сектора і створювала сприятливі умови для його розвитку. В умовах формування ринкових відносин подальший розвиток сільського господарства неможливий без ефективного функціонування кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Сільськогосподарський кредит був і завжди буде у центрі уваги переважної більшості держав. За таких умов дослідження досвіду кредитування сільських товаровиробників набуло особливого значення і обумовлює його актуальність. Практика вимагає наукового обґрунтування залучення достатніх кредитних ресурсів у сільськогосподарське виробництво на сприятливих для них умовах. Все більш актуальними стають також питання вдосконалення кредитного механізму, за допомогою якого передбачається усунути негативні тенденції в його функціонуванні та відновити основні принципи кредиту.

Метою дослідження є аналіз становлення і функціонування систем кредитного забезпечення в зарубіжних країнах.

Світовий досвід свідчить, що кредитування, як засіб державної підтримки аграрного товаровиробника, існує в більшості промислово розвинутих країн, які витрачають на її проведення значні кошти. Згідно з даними, наведеними Організацією економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), яка включає 29 держав (у тому числі США, країни Європейського союзу, Австралію, Канаду та ін.), витрати за сім останніх

¹ Науковий керівник – кандидат юридичних наук, професор В.П. Жушман

років на підтримку аграрного сектора, шляхом кредитування в цих країнах склали більше 1,07 трлн доларів [1, с. 3–9].

В аграрному виробництві практично всіх країн із розвиненою економікою упродовж тривалого періоду створювалась спеціалізована система сільськогосподарського кредиту на характеристиці якої слід хоч би коротко зупинитися. Вона виникла в середині XIX ст. у вигляді кредитних Союзів в Англії в 1844 р. в містечку Ройчдейт, ініціаторами їх створення стали місцеві ткачі. А вже в 1846 р. був створений кредитний союз кооперативів у Німеччині. Його засновник Ф. Райффайзен поклав в основу принцип взаємодопомоги тих, для кого він виник. Союз функціонував без власного капіталу і дивідендів, а члени кредитних кооперативів несли загальну солідарну відповідальність. На принципах системи Райффайзена створювались місцеві каси сільськогосподарського кредиту і у Франції.

Досвід формування кредитних систем у США свідчить, що вони пройшли дещо інший від згаданого шлях. Тут саме держава виступила в ролі ініціатора створення кредитної системи фінансово-кредитних установ. У результаті виникла система федеральних кредитних банків (1932 р.), федеральна страхова корпорація (1934 р.), федеральна ощадна страхова корпорація (1934 р.), федеральна асоціація іпотечного кредиту (1938 р.), федеральний банк для кредитування телефонізації (1971 р.), в яких фермери нарівні з іншими громадянами могли одержувати кредити.

Спеціально для кредитування фермерів в 1916 р. була створена фермерська кредитна система, в яку увійшла система федеральних земельних банків, проміжних банків для кредитування фермерських земельних банків, асоціація кредитування виробничих потреб (1933 р.).

Ця кредитно-банківська система з ухилом переважного кредитування фермерської діяльності працює і в сучасних умовах.

Вивчення історичного і сучасного досвіду організації кредитного обслуговування країн з розвинутою економікою дозволяє зробити висновок, що всі вони на сьогодні створили специфічні системи обслуговування аграрного сектора економіки.

У процесі формування ринкової системи кредитного забезпечення реального сектора економіки усі країни зазнавали труднощів в питаннях врахування її галузевих відмінностей. Обтяжливою специфікою системи кредитного забезпечення є тісний зв'язок механізму кредитування з наявністю високих ризиків у галузі та низькою прибутковістю сільського виробництва. Ця система знижувала обсяг кредитного забезпечення, особливо у періоди фінансової нестабільності економіки, коли галузь особливо потребувала додаткових фінансових ресурсів.

У такі періоди, з метою підтримки аграрного сектора, багато країн почали створювати державні системи кредитної підтримки галузі. Не покладаючись на державу з її мірами та напрямками кредитування

сільськогосподарські товаровиробники почали створювати і власні (кооперативні) системи кредитного забезпечення.

Прикладом розвитку сільськогосподарської кредитної комерції може бути Голландія. У цій країні перший кооперативний банк було створено у 1896 році. Пізніше такі банки об'єднувалися в загальнонаціональний РАБОБАНК, який в значно удосконаленому вигляді діє і сьогодні.

Банк об'єднує майже 600 місцевих, достатньо самостійних банків, надаючи кредит до 2,5 млн дол. [2, с. 53].

Оцінюючи досвід Голландії, необхідно виділити в якості позитивної оцінки, розгалужену в ній систему надання кредитної допомоги для підтримки сільськогосподарського виробництва.

Розглядаючи фінансово-кредитну систему України у співвідношенні з Голландською, на нашу думку, було б не зайвим запозичити і застосувати деякі позитивні моменти механізму надання кредитів в Україні відповідно до її економічних та інших суспільних відносин.

З метою створення оптимальних умов сільськогосподарського виробництва для аграрних товаровиробників, які не можуть фінансуватися за рахунок власних коштів, або залученого на загальних умовах капіталу в багатьох країнах застосовується пільгове кредитування. Пільги, як правило, надаються в рамках цільових програм, що відображають пріоритети державної політики.

Основним принципом пільгового кредитування є часткова компенсація діючої процентної ставки з бюджетних коштів. Однак механізм його застосування в окремих країнах змінюється залежно від конкретних умов. Так, в Австрії розміри пільгової ставки кредиту та бюджетної компенсації перебувають у прямій залежності від процентної ставки банку, у Франції - пільгова ставка фіксована і ставка банку впливає лише на осяг бюджетної компенсації.

Французьким фермерам надається шість пільгових кредитів з процентною ставкою залежно від кредиту, від 3,75 до 8,25 річних із строком погашення 7–12 років для несприятливих природно-екологічних зон та 5–9 років для інших районів.

У Німеччині, де п'ята частина обсягу середньо та довгострокових кредитів рентного банку ФРН фінансується на пільгових умовах за програмами «Сільське господарство», «Молоді фермери», «Оновлення села» і т.д.

Для фермерів ФРН, що є учасником Програми інвестиційного стимулювання та Загальної програми аграрних кредитів, пільгове кредитування здійснюється у вигляді позик з 1 % річних або шляхом зниження позичкового процента діючих кредитів на 4–7 % [3, с. 72–79].

Порівняно з вищевикладеним в Україні дуже складними виявились попит на кредитні ресурси та реальні можливості їх повернення. Основна причина – непомірно висока плата за користування кредитами, тенденції надання в основному короткострокових кредитів, відсутності нормативної

бази регулювання пільгового кредитування, яким би передбачались обов'язкові випадки такого кредитування та відповідальність за порушення цих приписів.

Пільгове кредитування охоплює основні види сільськогосподарської діяльності, стимулюючи розвиток найбільш перспективних галузей та пріоритетних напрямів запровадження і в Австрії, де до 40 % загальної суми пільгового кредиту використовується на вдосконалення організаційної структури ферм 27 % – на будівництво та реконструкцію житлових та господарських будівель, 12 % – на механізацію сільськогосподарського виробництва, 5 % на сприяння реалізації продукції. У Данії передбачено надання державних гарантій фермерам на пільгові кредити молодим фермерам, що придбали власне господарство [5, с. 42].

Пільгове кредитування сільськогосподарських товаровиробників застосовується також в США, Англії, Японії та інших розвинутих країнах.

Слід зазначити, що у Сполучених Штатах Америки кредитне забезпечення поєднуються з системою державної фінансової підтримки розвитку аграрного сектора економіки на основі поєднання адміністративних та кооперативних засад. Бюджетні кошти, що видаються під сільськогосподарські програми, на 80 % контролює Міністерство сільськогосподарства США через Товарно-кредитну кооперацію (далі – ТКК), Адміністрацію у справах фермерів (далі – АСФ), що була створена ще в 1916 р. та Систему кредитування фермерів (*Farum Credit System*) – найбільшим джерелом кредиту, а також інші фінансово-кредитні структури. Решта коштів розподіляється через штати та місцеві органи [4, с. 36–42].

АСФ здійснює пільгове кредитування тих фермерів, які не можуть отримати позичені кошти без гарантійних зобов'язань. Кредити під гарантію перевищують 50 % коштів АСФ. Вона має більш двох тисяч представників у штатах та округах країни. Рішення про виділення кредиту приймають уповноважені цих представництв після узгодження з представниками місцевого фермерського товариства. Вони контролюють ефективність використання кредиту.

Із усіх витрат на сільське господарство у США, майже 60 % припадає на реалізацію цільової Програми стабілізації доходів фермерів. Ця програма, у свою чергу, розподіляється на такі програми: «Підтримка цін і доходів», «Страхування врожаю», «Сільськогосподарський кредит» [6, с. 49].

Система сільськогосподарського кредиту (далі – ССК) є основною структурою, яка протягом всієї історії вирішувала одні і ті ж завдання – надання фермерам і підприємствам агробізнесу можливість отримання кредитних ресурсів на пільгових умовах; активне залучення в систему кредитування державних коштів, коштів фермерів і фермерських кооперативів, а також приватного капіталу фірм та компаній агробізнесу.

В основну групу кредитних закладів, що утворюють систему сільськогосподарського кредиту входять: комерційні банки, страхові компанії, Система федерального кредиту (далі – СФК), Адміністрація у справах фермерів (далі – АСФ), Товарно-кредитна корпорація (далі – ТКК) та інші, всього понад 800 банків і асоціацій.

Суб'єктом кредитування є фермери, фермерські кооперативи, підприємства агробізнесу, а також населення в сільських районах США. ССК були надані особливі повноваження з розвитку банківської діяльності, у тому числі отримання фінансової підтримки із федерального бюджету при вирішенні питань щодо реалізації державних аграрних проблем.

У даний час ССК постійно удосконалює свою структуру, розширює зони діяльності і зміцнює фінансову базу. Головним завданням ССК є фінансова підтримка сільських товаровників. Так, на базі федеральних земельних банків та федеральних банків середньо-термінового кредиту створений Сільськогосподарський кредитний банк, який видає кредити асоціаціям, що займаються безпосередньо кредитуванням фермерів. До них належать Асоціація виробничого кредиту (далі – АВК), Асоціація сільськогосподарського кредиту (далі – АСК), Федеральна іпотечна асоціація (далі – ФІА). АВК робить акцент на короткострокові (до 1 року) і середньострокові від 1 до 5 років) кредитування фермерів. ФІА здійснює довготермінове кредитування (від 5 до 40 років), а АСК видає кредити на будь-який термін.

Викладене свідчить, що у США одну із провідних ролей в інтенсифікації аграрного сектора відіграє державне регулювання сільськогосподарської галузі.

Аналізуючи досвід кредитування сільського господарства Великобританії, слід зазначити, що на відміну від більшості країн ЄС для неї характерний відносно низький рівень державного регулювання сільського господарства. Воно здійснюється в основному на національному рівні в межах Єдиної сільськогосподарської політики. В останні роки аграрний сектор економіки розглядається державою як здатний до відтворення та функціонування на ринкових засадах, без будь-якого втручання зовні.

На відмову від інших країн у Великобританії відсутня система кредитування під низькі відсотки. Провідне місце у кредитуванні сільського господарства у Великобританії належить чотирьом надвеликим банкам, які мають філії у багатьох країнах. Разом із тим існує багато інших кредитних інститутів, але їх вклад у кредитування сільського господарства незначний. З 1928 р. у Великобританії функціонує сільськогосподарська іпотечна корпорація, якій належить 5 провідних банків країни. Нині корпорація є основним кредитним інститутом Великобританії, що здійснює довготермінове іпотечне кредитування фермерів.

Іпотечне кредитування фермерів здійснюється на термін від 5 до 40 років. У практиці сільськогосподарської іпотечної корпорації застосовують три основні варіанти кредитних ставок; фіксована вставка, що діє протягом всього терміну кредиту, змінна ставка, що змінюється у визначені періоди та комбінована ставка.

Кредити надаються також і комерційними банками. Як правило вони надають коротко-середньострокові сільськогосподарські кредити. У Великобританії ставки відсотків на позичковий капітал в основному визначаються на основі облікової ставки Банку Англії, який контролюється англійським Урядом [6, с. 38–44].

Якщо аналізувати стан кредитування сільського господарства в Японії, то слід відмітити, що воно характеризується, досить високим розвитком кооперативної системи. Основою її є первинний сільськогосподарський кооператив, що координує роботу десятків фермерів. Фермер в Японії є незалежним, одноосібним власником землі. Кооперативи ж займаються збутом продукції, збереженням нагромаджень фермерів, навчанням їх новітнім технологіям, кредитуванням та страхуванням тощо [7, с. 22–42].

У 80-х рр. XX ст. певного розвитку в Японії набули й інші організаційно-правові форми сільськогосподарського виробництва. Крім сільськогосподарських виробничих кооперативів, в Японії існують і такі форми сільськогосподарського виробництва, як акціонерні товариства, дрібні господарства, монастирі, об'єднання для відтворення і спільного використання пасовищ та ін.

Держава активно сприяє розвитку сільського господарства, надає йому необхідну фінансову допомогу. Вона субсидує більшу частину трудомістких робіт із підвищення якості землі і родючості ґрантів, видає кредити на будівництво виробничих приміщень, на придбання землі, худоби, машин, погашення збитків від стихійного лиха, здійснює політику підтримки цін на сільськогосподарську продукцію тощо.

Державна політика у сфері сільського господарства Японії визначена в «Основному сільськогосподарському законі», прийнятому у 1961 р., а також у законах: Про охорону продовольчих товарів (1968) і Про центральні оптові ринки (1923 р.) [8, с. 426–439].

Для більш повного аналізу оцінки та зарубіжного досвіду кредитування сільського господарства слід, на нашу думку, звертатися і до практики застосування та його стану в деяких країнах і ближнього зарубіжжя.

Для України, стратегічний напрям політики якої – приєднання до ЄС, важливим є вивчення досвіду Польщі на її шляху до Європейського Союзу. Серед 10-ти прийнятих нових членів ЄС з числа країн Східної Європи і Балтики особливе місце займає Республіка Польща, як один із світових лідерів по виробництву жита і картоплі. Країна розділена на 16 воєводств, 314 повітів і має 16,9 млн га сільськогосподарських угідь, які

забезпечують їй 4 місце серед країн ЄС після Франції (27,9 млн га), Іспанії (25,6 млн га) і Німеччини (17 млн га).

Наприклад, для підготовки аграрного сектора до умов, прийнятих в країнах Союзу, згідно Сумісної Аграрної Політики (далі – САП) ЄС, Польща розробила і запровадила національні важелі підтримки сільського господарства через застосування бюджетних субсидій та кредитів.

Значну роль у підготовці аграрного сектора Польщі зіграло агентство аграрного ринку (далі – ААР), сформоване у 1990 р., з завданням захисту доходів сільськогосподарських товаровиробників, створенням сприятливості ціновій політиці шляхом запровадження таких економічних важелів, як інтеграційний ресурс і інтервенційний фонд сільськогосподарської продукції; обслуговування державних резервів продовольства; надання податкових кредитів сільськогосподарським товаровиробникам; розвитку інфраструктури аграрного ринку; інформування уряду і ринкових суб'єктів про положення на ринку сільськогосподарської продукції та ін.

Після приєднання Польщі до ЄС ААР виконує роль платіжного агента на аграрних ринках країни шляхом:

- доплат при приватному зберіганні м'яса і молоко-продукції;
- доплат при виробництві сухих кормів;
- доплат при заготівлі льоду і конопель;
- доплат при виробництві коконів і шовкопряда;
- доплат і кредитів підприємствам, які використовують крохмаль і цукор у нехарчових виробках, оливкову олію – у переробці, виноградне сусло для виробництва соків і інших харчових продуктів тощо.

Другим платним агентством у Польщі стало агентство реструктуризації сільського господарства (далі – АР і МСГ), яке упродовж десяти років з дня його створення надає підтримку фермерам і селянам насамперед шляхом доплат до банківських процентів за обіговими і інвестиційними кредитами, а також фінансуванням заходів з формування сільської інфраструктури. Слід також відмітити, що добре виконана підготовча робота по вступу Польщі в ЄС забезпечила також низку позитивних змін в сільському господарстві, зокрема:

- одержання із фондів Союзу протягом 2004–2006 рр. в середньому за рік біля 2,4 млрд євро, що в два рази більше бюджетних витрат країни;
- підвищення експортних цін на свинину і молоко;
- відміну податків на сільськогосподарську продукцію і покращення їх товарообігу;
- підвищення виплат із фондів ЄС над внесками країни у них, та ін.

[9, с. 86–90].

Викладене свідчить, що в світлі стратегії приєднання України до ЄС необхідно використати досвід Польщі в сфері підготовки сільського господарства України до цього процесу.

Підсумовуючи все вище згадане слід зазначити, що у наукових і політичних колах точиться гостра дискусія про роль та значення вільного ринку в розвитку сільськогосподарського виробництва. Прибічники однієї сторони стверджують, що сільське господарство необхідно розвивати лише на основі вільних ринкових відносин, держава ж не повинна ніяким чином втручатися у сферу сільськогосподарського виробництва. Їх опоненти вважають, що, навпаки, сільське господарство слід розвивати на основі системи державного регулювання.

Аналізуючи висловлені точки зору слід визначити, що в даний час склалося два підходи щодо ролі держави в економіці. Один представлений концепцією «обмеженої інтервенції держави в економіку», який передбачає проведення макроекономічної політики, основаної на монетаристських методах. Інший полягає на достатньо високій активній ролі держави у перетвореннях зокрема в аграрному секторі. Україна повинна нарешті вирішити, який із них є найбільш сприятливим і необхідним для неї і для розбудови сільського господарства, у тому числі його кредитування.

Більш обґрунтованим і доцільним є останній, оскільки, на нашу думку, лише при ньому створюється необхідні передумови для здійснення державою впливу на економіку, в тому числі і в аграрному секторі. Це можливо досягти реалізацією таких принципів, як узгодження короткострокових і перспективних цілей при прийнятті регулятивно-управлінських рішень, фундаментальних і поточних завдань, оволодіння механізмом здійснення цілей, забезпечення соціальної орієнтації всіх галузей народного господарства і зайнятості населення.

Конкретні функції державного регулювання з необхідною часткою управління достатньо чітко визначилися у процесі їх практичної реалізації розвинутими країнами. Як показує аналіз відповідного досвіду розвинутих країн, держава повинна забезпечувати:

- узгодженість інтересів на всіх ієрархічних рівнях: суспільство – регіон – фірма – працівник;
- збалансованість розвитку, структурну перебудову суспільного виробництва, визначення пріоритетних галузей, однією із яких безсумнівно є аграрна, жорстке регулювання конкуренції в пріоритетних галузях, монополія держави в кредитно-фінансовій сфері тощо;
- розвиток, виробничого потенціалу країни – його якісний етап, темпи нарощування, рівень використання;
- активну цілеспрямовану кредитну, грошову і податкову політику;
- створення відповідної економічним і суспільним відносинам кредитної системи.

Державне регулювання включає всі дії держави у сфері кредитної, цінової, дотаційної, сприяння аграрному підприємству і малому бізнесу, здійснення активного протекціонізму, захисту та державної підтримку

товаровиробника сільського господарства – жодної з найгостріших і початкових економічних і соціальних проблем не вирішити.

Дослідження кількісних та якісних змін, які відбуваються в кредитних системах зарубіжних країн, а також урахування загальних тенденцій та закономірностей всесвітнього їх розвитку дозволить Україні швидше пройти шлях еволюції системи кредитування сільського господарства, на який зарубіжні країни витратили століття, оскільки вони перейшли до ринкових відносин з цією системою кредитування аграрного сектора на століття раніше України.

Порівняльний аналіз досвіду високорозвинутих держав світу з українським, з питань кредитної політики є надзвичайно необхідним і корисним і в умовах вирішення питання про вступ України в ЄС.

Список літератури:

1. Коробейников М. Зарубежная практика кредитования сельского хозяйства и её позитивное использование в условиях современной России / М. Коробейников // Международный хозяйственный журнал. – 2010. – № 4.
2. Порте Дж. Кредитная система в сельском хозяйстве Нидерландов / Дж. Порте // АПК: Экономика, управление. – 1996. – № 3. – С. 53.
3. Олійник Д.С. Фінансова підтримка сільськогосподарського виробництва у зарубіжних країнах / Д.С. Олійник // Фінанси України. – 2002. – № 6. – С. 72–79.
4. Гончаренко В.В. Кредитні спілки у сільськогосподарському виробництві / В.В. Гончаренко // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. – 2002. – № 6. – С 36–42.
5. Хицков А. Кредитный потенциал сельскохозяйственного производства / А. Хицков // АПК: экономика управления. – 2001. – № 12. – С. 42.
6. Козырин А.Н. Правовое регулирование кредитования в Великобритании / А.Н. Козырин, К.В. Рыжков // Финансы. – 1995. – № 4. – С. 38–44.
7. Маркарян С.Б. Проблемы агропромышленной интеграции в Японии / С.Б. Маркарян. – М., 1982. – С. 22–42.
8. Правова держава : Щорічник наук. праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : Вид. дім. «Юрид. книга», 2001. – Вип. 12. – С. 426–439.
9. Власов В. Система поддержки сельского хозяйства Польши / В. Власов, Н. Оніщук // Экономика Украины. – 2005. – №8. – С. 86–90.

Стаття посвящена дослідженню і аналізу становлення і функціонування систем кредитного забезпечення сільського господарства в зарубіжних країнах.

Кредит, фінансово-кредитна система, сільське господарство, виробництво.

The article is dedicated to research and analyze the formation and functioning of credit support agriculture in foreign countries.

Credit, financial and credit system, agriculture and manufacturing.

